

Wstęp

Prezentowany tom, przygotowany w Instytucie Sławistyki Uniwersytetu Opolskiego we współpracy z Instytutem Neofilologii Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, w całości dotyczy problemów życia i działalności narodów słowiańskich na uchodźstwie. Jak świadczy jego tytuł i zawartość, ściśle nawiązuje pod tym względem do zbioru artykułów *Słowianie Wschodni na emigracji: literatura – kultura – język*, opublikowanego przez Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego w 2010 r., znacznie jednak poszerza zakres problematyki swego poprzednika. Koncentruje się bowiem nie tylko na zagadnieniach literatury i kultury Słowian Wschodnich, lecz wykracza poza ten obszar badawczy ogarniając swym zasięgiem również zjawiska kulturalne i literackie, religijne i społeczne Słowian Zachodnich (Czechów, Polaków) i Południowych (Bułgarów, Serbów). Ściśle koresponduje zatem z założeniami programowymi Komisji Emigrantologii Słowian, afiliowanej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów w 2013 r., której zadaniem naczelnym jest koordynacja i monitorowanie działalności naukowej jej członków z różnych krajów w zakresie badań nad spuścizną emigracyjną Słowiańszczyzny, inspirowanie ich do podejmowania nowych wyzwań - konferencji oraz studiów mających się przyczynić do zapełnienia wciąż jeszcze istniejących luk materiałowych, ujawnienia i opisanie nieznanych faktów i zjawisk, przygotowania prac o charakterze porównawczym oraz syntez, łączących wyniki ujęć cząstkowych w jedną całość.

Zamieszczone w tomie artykuły, napisane w przeważającej większości przez polskich emigrantologów, a także przez sławistów z Rosji, Białorusi, Czech, Niemiec, Turcji i Włoch, obejmują niezwykle szeroki wachlarz zagadnień i zjawisk badawczych, skupionych wokół różnych obszarów i form aktywności intelektualno-duchowej Słowian na obczyźnie: charakteryzują ich myśl religijno-filozoficzną i poglądy polityczne, życie literackie i kulturalne, działalność artystyczną, edytorską i oświatową, a przede wszystkim dorobek piśmiennictwa, twórczość odrębnych literatów lub ich dzieła, wprowadzając w obieg naukowy szereg istotnych uściśleń, nieznanych dotąd faktów i zjawisk oraz wartościowych innowacyjnych ujęć.

Uporządkowanie zgromadzonego w tomie materiału, różniącego się zarówno problematyką, jak też metodologią i stylem prezentacji, nie było sprawą łatwą, zdołano jednak nadać mu pewien ład i przejrzystość poprzez wyodrębnienie czterech grup prac badawczych, w ramach których omawiane są bardziej szczegółowe kwestie związane z dorobkiem kulturalnym i literackim Słowian na obczyźnie. Na pierwszą zatem składają się artykuły o charakterze ogólniejszym skupione wokół zagadnień i wartości uniwersalnych. Ten dział prac otwiera artykuł Andrzeja Chodubskiego, profesora Uniwersytetu Gdańskiego, który omawiając mity i stereotypy funkcjonujące w świadomości Słowian, interesująco i rzeczowo podkreśla ich dużą nośność w procesie budowy nowej rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej współczesnej Europy. Religijno-filozoficzne zagadnienia, nurtujące rosyjską diasporę na uchodźstwie poruszają Urszula Cierniak (Częstochowa), wydobywająca z zapomnienia osobę i działalność ekumeniczną rosyjskiego jezuitę Pawła Pirlinga, a także Aleksy Kucy (UMCS, Lublin) ukazujący ważną rolę Antoniego Blooma, metropolity prawosławnej eparchii suroskiej w Wielkiej Brytanii, w odrodzeniu duchowym współczesnej Rosji. Poglądy historyczne i historiozoficzne Wasilija Szulgina, zapomnianego polityka i memuarysty pierwszej fali rosyjskiej emigracji, klarownie naświetla Hanna Kowalska-Stus (Kraków). Z kolei Andrzej Dudek (Kraków) w swym bogatym treściowo artykule wnikliwie analizuje opinie rosyjskich myślicieli emigracyjnych (W. Iwanowa, N. Bierdiajewa, W. Wejdlęgo, D. Miereżkowskiego, P. Sorokina) o kryzysie europejskiej kultury początku XX wieku.

Dwa inne artykuły tej części podejmują próbę syntetycznego ujęcia materiału badawczego mało dotychczas rozpoznanego przez emigrantologów. Pierwszy – pióra tureckiej slawistki Sevincz Uczgul – prezentuje czasopiśmiennictwo emigracji rosyjskiej w Stambule, koncentrując się zwłaszcza na ukazaniu dziejów i zawartości tygodnika „Zarnicy”, drugi zaś – dotyczy gatunku powieści historycznej w dorobku rosyjskich pisarzy drugiej fali emigracji. Jego autorka - Galina Nefagina, slawistka z Akademii Pomorskiej w Słupsku, wprowadza w obieg naukowy w Polsce nazwisko Nikołaja Uljanowa, autora powieści *Atossa*, którą rozpatruje jako wzorcowy dla ówczesnych prozaików emigracyjnych przykład utworu o tematyce historycznej.

Do pierwszej części tomu włączono również pięć prac o charakterze recepcyjnym. Znalazły się wśród nich interesujące, bogate materiałowo artykuły Niny Barszczewskiej (Warszawa) o stosunku emigracji białoruskiej do piśmiennictwa Wielkiego Księstwa Litewskiego, Tomasza Chomiszczuka (PWSZ, Sanok) - o Marianie Pankowskim – badaczu i popularyzatorze literatury polskiej na łamach czasopism naukowych Wolnego Uniwersytetu w Brukseli, Tadeusza Sucharskiego (Słupsk) - o roli paryskiej „Kultury” w przybliżaniu polskiemu odbiorcy ukraińskiej literatury emigracyjnej, a także Joanny Czaplińskiej (Opole) – o stosunku współczesnych pisarzy czeskich na uchodźstwie do języka własnych

utworów literackich, tworzonych w języku kraju przebywania. Dział ten zamykają wartościowe prace Zygmunta Zbyrowskiego (Bydgoszcz), oceniającego dorobek rosyjskiej krytyki emigracyjnej poświęconej twórczości Borysa Pasternaka oraz Moniki Sidor (KUL, Lublin), uważnie śledzącej proces recepcji osoby i działalności literackiej Aleksandra Sołżenicyna w Wielkiej Brytanii.

Druga część prac niniejszego tomu koncentruje się wokół analizy wybranych etapów drogi twórczej pisarzy emigracyjnych bądź aspektów lub faktów ich działalności literackiej. Tak oto Nel Bielniak (Zielona Góra), charakteryzując emigracyjny okres twórczości Aleksandra Kuprina, ogranicza się głównie do przesłedzenia motywu Bałakławy - utraconego raju, będącego wyrazem bolesnej tęsknoty pisarza za ojczyzną. Oleg Fiedotow (Moskwa) w swym interesującym artykule, opartym na pogłębionej analizie tekstów i tła historycznoliterackiego, jaskrawo naświetla ostatni, szwajcarski okres twórczości Vladimira Nabokova. Korespondencje Borisława Pekicia z przyjaciółmi jako dokument epoki, rzucający sporo światła na charakter życia literackiego w powojennej Jugosławii, rzeczowo omawia Sabina Giergiel (Opole), zaś Dorota Gołek-Sepetliwa (Sosnowiec) klarownie i obiektywnie przedstawia dorobek Lubomira Kanowa ujęty w kontekście bułgarskiej prozy emigracyjnej lat 90. XX w. Inny autor - Grigorij Piewcow (Moskwa) pisze w swym artykule o działalności translatorskiej wybitnego poety emigracyjnego Konstantina Balmonta. Przedmiotem analizy czyni jego poetycki przekład *Słowa o wyprawie Igora*, eksponując kunszt translatorski poety, jego niezwykle wycucie piękna i klimatu oryginału. Władysław Chodasiewicz jako memuarysta jest w centrum uwagi Giovanny Spindel (Turyn, Włochy), która analizując jego księgę wspomnień pt. *Nekropol*, nie tylko trafnie charakteryzuje ukazane w niej portrety literatów, lecz również słusznie podkreśla subiektywno-refleksyjny charakter dzieła, przepełnionego rozważaniami poety o śmierci i przemijaniu. Nieznane w Polsce emigracyjne wspomnienia Margarity Sabasznikowej pt. *Zielona zmija* szczegółowo omawia Jolanta Creń-Kulesza (Opole), kreśląc w swym artykule wyrazistą sylwetkę ich autorki, malarki i antropozofki, pierwszej żony poety Maksymiliana Wołoszyna. Joanna Mianowska (Bydgoszcz) poddaje analizie powieść historyczną Romana Gula *Azef*, trafnie określając jej specyfikę gatunkową jako swego rodzaju anatomii fenomenu terroryzmu, zaś Aleksandra Zywert (Poznań) skupia się na badaniu właściwości ideowo-kompozycyjnych ostatniej powieści Jurija Drużnikowa *Pierwszy dzień reszty życia*, przekonująco uwydatniając jej synkretyzm gatunkowy.

Ostatnie trzy artykuły tego działu poświęcone są omówieniu utworów rosyjskich dramatopisarzy emigracyjnych. Jako pierwszy z nich przedstawiony został Nikołaj Jewreinow, wybitny teoretyk i praktyk rosyjskiego teatru, dobrze znany w Rosji już przed rewolucją 1917 roku. Kreśląc sylwetkę tego oryginalnego twórcy, Jadwiga Gracla (Sosnowiec) poddaje wnikliwej analizie jego dramat *Co nie ma imienia, albo co śniło się biednej dziewczynie*, eksponując zwłaszcza elementy

poetyki ekspresjonistycznej. Dostrzega je w konstrukcji utworu, wykorzystaniu niezwyklej rozwiązań czasowo-przestrzennych, opozycji snu-marzenia i snu-koszmaru. Interesujące odczytanie tekstów sztuk Matki Marii – *Anna*, *Żołnierze*, *Siedem kielichów* – proponuje Wanda Laszczak (Opole), która podkreśla ich ścisły związek z formą misterium średniowiecznego, wykorzystaną przez autorkę do zasygnalizowania ważnych problemów współczesności. Studium porównawcze nieznaną na ogół sztuki Andrieja Rennikowa *Tam, daleko* i jej przerobionej wersji *Diabelska karuzela* zawiera ostatni tekst omawianej części tomu. Stwierdzono w nim, że w nowej wersji utworu autor gruntownie zmodyfikował fabułę oryginału, a także sięgnął po liczne aluzje literackie, w wyniku czego sztuka, mająca pierwotnie charakter obyczajowo-psychologiczny, przybrała cechy dramatu społeczno-politycznego.

W trzeciej części tomu umieszczono 15 artykułów prezentujących wyniki analizy poetyki rosyjskiej literatury na uchodźstwie. Dział ten otwiera artykuł Jekatieriny Jefimowej (Moskwa), której przedmiotem badań jest obraz Rosji Sowieckiej w homiliach hierarchów Kościoła Prawosławnego na emigracji. Wnikliwie interpretując odnośne teksty, autorka stwierdza, że przedstawiony w nich obraz nowej Rosji przybiera cechy siedliska, pozbawionego społecznego ładu i duchowego spokoju. Cztery następne artykuły tego działu poświęcone są poezji rosyjskiej emigracji okresu międzywojnia. W pierwszym, pióra Niny Osipowej (Moskwa), na materiale poematów Mariny Cwietajewej, Igora Siewierianina, Jurija Iwaska i Iwana Jelagina, podjęty został niezwykle interesujący problem tzw. „autobiograficznego mitu”, czyli mitologizacji życiorysu twórcy, wpisaniu go w szerszy kontekst czasu i przestrzeni. W drugim - autorstwa Maji Polechiny (Odincowo) - głębokiej analizie poddano *Wiersze dla syna* Cwietajewej, ciekawie ujęte jako wyraz konceptu „swój” – „cudzy”, jako przejaw artystycznego nastroju poetki na początku lat 1930. W artykule kolejnym przedmiotem analizy Jekatieriny Safonowej (Tomsk) staje się liryka Nikołaja Ocupa lat 1930., zwłaszcza jej nurt egzystencjalny, słusznie przez badaczkę wiązany z doświadczeniami „paryskiej nuty” oraz filozofią N. Bierdiajewa, L. Szestowa i innych ówczesnych rosyjskich myślicieli. Tekst Agnieszki Lis-Czapigi (Rzeszów), zamykający tę grupę prac, dotyczy poetyki pejzażu w wierszach Władimira Korwina-Piotrowskiego, szczegółowo przez badaczkę omówionej i zilustrowanej licznymi cytatami.

Podobna problematyka badawcza, oparta tym razem na tekstach prozaików, nurtuje również autorów następnych artykułów, istotnie dopełniających lub uściślających dotychczasowe studia o twórcach już dobrze w literaturoznawstwie znanych. Ciekawe, przejrzyście skonstruowane i znakomicie udokumentowane ujęcie motywu kolei żelaznej na przykładzie wybranych tekstów Bunina, Borysa Zajcewa i Leonida Zurowa proponuje w swej pracy Wiktoria Zacharowa (Niżny Nowogród). Garść trafnych, uściślających uwag na temat funkcjonowania motywu zabójstwa w prozie Michaiła Arcybaszewa, Iriny Odojewcewej i Marka Ałdanowa

przynosi artykuł Patryka Witczaka (Bydgoszcz). Relacje między pojęciami „świętość” i „namiętność” w powieści B. Zajcewa *Złoty wzór* trafnie określa Zoja Kuca (UMCS, Lublin). Motyw śmierci – znikania na materiale powieści Nabokova *Wyczyn* wnikliwie bada Jelena Polewa (Tomsk). Specyfikę konstrukcji narratora i narracji w Nabokovowskiej *Lolice* rzeczowo omawia czeski literaturoznawca Zdenek Pechal (Ołomuniec). Pogłębioną analizę treści i formy opowiadania Gajty Gazdanowa *Szczęście* daje w swym artykule badacz niemiecki Frank Göbler (Mainz), słusznie eksponując miejsce i rolę światła, ciemności, kwiatów, wody, powietrza, skrzydeł i innych tego typu składników świata przedstawionego w strukturze narracyjnej utworu. Julita Biniewska (Kraków) zaś przekonująco charakteryzuje obraz rzeczywistości emigracyjnej zarysowany w prozie Niny Bierbierowej, eksponując zarówno sprawy dnia powszedniego, jak też przejawy życia duchowego i kulturalnego.

Trzy kolejne artykuły tej części dotyczą postaci literackich wykreowanych w prozie rosyjskiej emigracji. Przedmiotem analizy w ciekawym, odkrywczym artykule Doroty Horczak (Poznań), nawiązującym do teorii świata przedstawionego Romana Ingardena, jest system szczegółów, kreujących portret zewnętrzny i wewnętrzny tytułowej bohaterki opowiadania Iwana Szmielowa *O pewnej starej kobiecie*. Różne typy kobiet-melancholiczek w prozie Marka Ałdanowa interesująco charakteryzuje Liliana Kalita (Gdańsk), a Lucjan Suchanek (Kraków) klarownie i rzeczowo przedstawia krytyczne stanowisko Aleksandra Zinowjewa, prozaika trzeciej fali rosyjskiej emigracji, wobec człowieka Zachodu, jego mentalności i trybu życia.

Czwarty dział tomu grupuje prace dotyczące zagadnień kultury, sztuki, oświaty i języka Słowian na uchodźstwie. Panoramiczny obraz życia kulturalnego rosyjskiej emigracji w międzywojennym Szanghaju, obfitującego różnorodnymi inicjatywami i zdarzeniami, zwięźle, lecz z wielką znajomością rzeczy przedstawia w swym artykule slawistka włoska Michaela Böhmig (Neapol). Badaczki rosyjskie – Lola Zwonariewa i Lidia Kudriawcewa (Moskwa) – szeroko omawiają dorobek emigracyjny rosyjskiego malarza Aleksandra Aleksiejewa, wybitnego, lecz nieznanego w Polsce ilustratora dzieł rosyjskich klasyków literatury XIX i XX w., podkreślając również indywidualne właściwości jego techniki, w której nie bez racji upatrują analogie do sztuki symbolistów i surrealistów. Izabela Kowalska-Paszt (Szczecin) wprowadza w obieg naukowy problem rosyjskiej emigracji artystycznej lat 1960-1980, szczegółowo omawiając jego genezę, ośrodki i zrzeszenia malarzy-nonkoformistów na Zachodzie, ich polemiki ideowo-estetyczne oraz twórcze i popularyzatorskie inicjatywy. Dwa następne artykuły, pióra Anny Woźniak (KUL, Lublin) i Klaudii Morawskiej-Żyśko (KUL, Lublin) poruszają dotąd nieznaną szerszemu ogółowi badaczy problem udziału rosyjskich emigrantów w tworzeniu sztuki filmowej. Autorka pierwszego z nich przekonująco dowodzi, że kino jako dziedzina sztuki interesowała wielu pisarzy i krytyków rosyjskiego uchodźstwa